

AZ ORSZÁGOKBAN VALÓ SOK ROMLÁSNAK (EGYIK) OKÁRÓL
(MAGYARI ISTVÁN ÉS PRÉDIKÁTORTÁRSAI SZEREPE BÁTHORY ERZSÉBET
PERÉNEK ELŐZMÉNYEIBEN, 1602)

A török magyarországi jelenlétének állandósulása hozzájárult, hogy a 16. század végére a protestáns-humanista felfogásban egyre gyakrabban merült fel a kérdés: vajon Isten küldi Magyarországot ellen a törököt, avagy az ördög? Vagyis: a török elleni harc eleve értelmetlen, hiszen isteni rendelés, vagy pedig hasznos, sőt kötelező? A török veszedelmet isteni büntetésként, mégpedig az ősi vallástól való elfordulás méltó válaszaként felfogó nézet főleg Nyugat-Magyarországon, a Dél-Dunántúlon, illetve annak középső részén hódított nagy teret magának, s ennek is köszönhető, hogy jelentős, az országos politikában is meghatározó főúri családok, így a Zrínyiek, a Batthyányiak távolodtak el a lutheri eszméktől és közeledtek a katolicizmus felé, katolizáltak illetve rekatolizáltak.

Nyugat-Magyarországon a kálvini irányzat sokáig együtt jelenik meg a lutherivel, s csak 1591-ben a csepregi kollégiumon válnak végképp ketté. Az ellentétek alapját képező teológiai kérdések megosztják a Nádasdy-birtokokon élő híveket, s nagy számban jelennek meg nyomtatott vitairatok, amelyek a Nádasdyak urasága alatt megtelepedő Hans Mannel (Manlius) nyomdájából kerültek ki. A sárvári udvar és uradalom még Báthory Erzsébet (1560–1614), 1575–1604 között Nádasdy Ferenc gróf felesége, 1604-től mint özvegye földesúri joghatósága idejében is erősen Melancthon hatása alatt állott (érdemes megjegyezni, hogy Philip Melancthon meleg hangú üdvözlőlevelet küldött Báthory Erzsébet későbbi apósának, Nádasdy Tamásnak 1537-ben), s ennek eredményeképp még a 16–17. század fordulóján is érvényesült az egyházszervezet erős központi irányítása. Ez bizonyos fokig befolyásolta az egyházi személyek kinevezését és a funkcióban tartását, s ennek köszönhető, hogy a Nádasdyak olyan papokat kényszerültek tartani birtokaikon, akiktől legszívesebben megváltak volna.

Bár a 16. század végére és a 17. század elejére az „Isten küldi ellenünk a törököt gonoszságunkért”-nézet Magyarországon már csak néhány helyen képviselteti magát a közfelfogásban, s csupán egy-két helyen találkozhatunk ilyesfajta önostorozó attitűddel, a Nádasdyak sárvári és Sárvár környéki uradalmaiban mégis fennmaradt, sőt Magyar István¹ prédikátor személyében és munkáiban fontos követőre és képviselőre talált. Magyar István annak a Báthory Erzsébetnek volt udvari prédikátora, akiről annyi kegyetlenség, szörnyűség terjedt el, amennyit már a bűnök mennyisége miatt is lehetetlen volt elkövetni, illetőleg elhinni. Hogy mi és mennyi igaz mindazokból a vádakból, amelyekkel Báthory Erzsébetet illették, arra ezúttal nem kívánok választ adni, írásom és forrásközlésem célja inkább néhány olyan összefüggés feltárása, amely a Sárvár-környéki protestáns prédikátorok tevékenységét Báthory Erzsébet peréhez köti, illetve a lelkészeknek az asszony elleni rágalomhadjáratban való közreműködésére, a per előmozdításában játszott szerepükre vonatkozik. A protestáns lelkészeknek ugyanis tagadhatatlanul nagy szerepük volt abban, hogy Nádasdy Ferencné rangjához méltatlan eljárás végeredményeként, a csejtei vár falai közé zárva halt meg.

¹ Születéséről biztos adatokkal nem rendelkezünk, Bencze Imre szerint (Bencze, 1995) 1565–70 táján született. Szülőhelyének a csallóközi Magyar községet nevezi meg, véleménye szerint erről a helyről kapta nevét is. Alapfokú tanulmányait a Magyarhoz közeli Szempcen végezte. Bencze nem erősíti meg azt a feltételezést, mely szerint Magyar Wittenbergben tanult volna tovább, ezért a felsőbb tanulmányok helyszínéként a nagyőri iskolát feltételezi. Ennek az iskolának a vezetője (Horváth Gergely) révén került kapcsolatba Nádasdy Ferencsel. Valószínűsíthető, hogy ura mellett volt az 1594. évi esztergomi ostromnál, és itt állította össze legjelentősebb, az *Országokban való sok romlásnak okairól c.* munkáját, amelyet Mannlius 1602-ben nyomtatott ki sárvári nyomdájában (RMK I. 379). A nyugat-magyarországi protestánsok szakadását előidéző Egyesség Könyvét (*Formula Concordiae*) 1599. jún. 9-én írja alá, és szintén ettől az évtől működik Sárváron lelkészként, Samarjai Vidos Lénárd utódként. Halálát 1605-re tehetjük. Kiadott művei még: Beust Joakhim: *Ars bene moriendi* című művének fordítása *Az iol és boldogul való meghalásnak tudományáról íratott kézbeli könyvetske* (Sárvár, 1600) (RMK I. 315.), de 1604-ben megjelentette a Nádasdy Ferenc felett elmondott két halotti beszédét is (RMK I. 390.)

Cikkem lényegét alkotja annak a három 1602-ben született misszilisnek, illetve lelkészek közötti levélváltásnak közlése, amely szerencsés módon fennmaradt és hiteles forrásul szolgálhat a kor-szak kutatóinak.

A Nádasdnyé Báthory Erzsébet elleni jól szervezett hadjáratnak számos okát lehet felfedezni, számos ok, indok vezérelte, vezérelhette az estleges résztvevőket. Egyes kutatók meg vannak győződve arról, hogy az asszony veje, illetve fiának gyámja volt a terv kiötlője, egyesek a rá-galmak mögött az akkori nádort, Thurzó Györgyöt látják, véleményem szerint is ez a leginkább bizonyítható és kézenfekvő álláspont. Nem lehet azonban letagadni a lelkészek szerepét sem az ügyben, még akkor sem, ha a szálak nem az ő kezükben futottak össze, kétlem ugyanis, hogy az ügy az ismert végkifejletig jutott volna, ha a lelkészekon kívül mások nem lépnek fel a kegyet-lenkedések hírébe került Báthory Erzsébettel szemben.

A Báthory Erzsébet elleni vádak, vádaskodások, szóbeszédok kezdete több időponthoz köthető. Némely felfogás szerint csak 1607-től kezdődtek, mások pedig a férje halálának időpontját, az 1604. évet veszik alapul, miszerint férje halálának bekövetkezte volt az a terminus, amelytől kezdve Báthory Erzsébet rendszeresen gyakorolta kegyetlenkedéseit, ahogyan Reviczky Bertalan fogalmazott: „...csejthei várfészkében elhagyatottnak érzi magát, az a borzasztó gondolata tá-mad, hogy avval fogja idejét elűzni, hogy a kieszelhető legnagyobb kínokkal fiatal, viruló lányo-kat a legborzasztóbb módon vagy maga kínozza és gyötri el egész a halálig, avagy cselédei által kínoztatja és gyötörteti”.²

Az alább közlendő három levél azonban cáfolhatatlanul mutatja, hogy a szóbeszédok már sokkal korábban megkezdődtek, vagy más megközelítésből: a prédikátorok más sokkal korábban, pon-tosan 1602-ben megkezdtek a főúri asszony elleni „hadjáratot”. Felmerül a kérdés, hogy Krisztus szolgálói milyen okok miatt indítottak harcot úrnőjük ellen? Az egyik minden bizonnyal az emlí-tett önostorozó felfogás lehetett, „a török mint Isten büntetése”-nézet magában foglalja annak a kérdésnek feszegetését is, hogy vajon növekszik-e az országot sújtó büntetés mértéke, ha az or-szágbán gonoszság és bűn leledzik. Mindezt Magyar István 1602-ben megjelent munkájában úgy fogalmazza meg, hogy a „sok romlásnak nem az Luther” az oka, hanem „asz köztünk való gonoszság”.³ Az udvari prédikátor saját környezetére vonatkoztatva feltehetően gyakran meg-kérdezte magától és híveitől, vajon a Nádasdy-birtokokon mi lehet a bajok gyökere, amely ma-gával hozta Isten büntetését. Különösen erős lesz ez a felfogás az 1605. évtől kezdve, amikor annyi baj, szenvedés hullik az uradalomra, hogy azt nem lehet másnak betudni, mint isteni bünte-tésnek. Hogy ok vagy okozat volt-e a romlás a Nádasdy-birtokon és a tizenötéves háború végső időszakát élő Magyarországon, a kor embere nem tudta egyértelműen kideríteni, mindez azonban tökéletesen beleillett a Magyar-féle felfogásba, miszerint Báthory Erzsébet kegyetlenkedései csak még több baj forrásai. Fő művében egyébként külön részt szentel annak a gondolatnak, hogy a bajok „mindaddig nem szűnnek meg, valamíg az ingerlő eszközök Isten és atyánkfiái ellen való gonosságok hátra nem hagyattatnak... még ennél is nagyobb nyomorúság fejünkre szállandó, ha az előszámlált vétkekből ki nem akarunk térni.”⁴

Egyébként a „per” folyamán felvett későbbi, 1610 szeptemberében készült első jegyzőkönyv is utal arra, hogy a két főporkoláb, Mogyorossy János és Jánossy Gergely sokat tanakodott Magyar István prédikátorral (†1605 körül), hogy mit tegyenek az ügyekkel kapcsolatban. Hogy egészen pontosan milyen ügyekről volt szó, nem derül ki a tanúvallomásból, csak annyi bizonyos, hogy történtek halálestek az uradalomban. Könnyen beláthatjuk, hogy ilyenek bármely másik nemesi udvarban előfordulhattak, és nem volt rendkívüli az sem, hogy a szolgálakat testi fenyítéssel büntették, sőt az udvarokban szolgáló leányokat is gyakran verte úrnőjük. Nem szabad figyelmen kívül hagyni a korabeli szokásokat, illetve erkölcsi normákat sem, és semmi esetre sem szabad a mai morált visszavetíteni a 17. századra, hiszen ami ma kegyetlenkedésnek tűnhet, az akkor álta-lános, vagy kevésbé kirívó volt.

² Reviczky, 1903. 3. o.

³ Magyar, 1979.

⁴ Magyar, 1979. 93. o.

A fennmaradt levelekből felsejlik, hogyan „szövetkeznek” a Sárvár-vidéki prédikátorok úrnőjük és vélt bűntársa ellen. Magyarai István „sárvári lelkész és a Nádasdy Ferenc gróf uradalmában lévő ágostai hitvallású egyházak esperese”⁵ 1602 márciusában Nagycenken járva megkéri Zvonarich Mihályt,⁶ írjon a nevében Pythiraeus György⁷ keresztúri prédikátornak, és kérjen tanácsot, hogy a közelgő (húsvéti) ünnepeken „engedjék-e úrvacsorához” azt a semmirekellő asszonyt, aki nagyságos úrnőjének segítségére van a kínzásban. Minden bizonnyal ő az a szolgáló, akit a későbbi tanúvallomások Darvolia (Darbúlia, Darabolya) Annaként említenek. A levél szerint az esperesek már korábban egyhangúlag határoztak arról, hogy Nádasdyt és feleségét meg kell inteni a zsarnoki módon elkövetett kegyetlenségek miatt. Zvonarich levele a keresztúri lelkészhez és Magyaraihoz egyaránt 1602. március 27.-én kelt, a cenki lelkész feltehetően átküldött valakit Németkeresztúrra, ahol a helyi prédikátor ráírta véleményét a papírra, s így küldte nyomban vissza, Zvonarich ugyanis még aznap mellékletként csatolta Magyarai István espereshez írt leveléhez.⁸ A keresztúri lelkész véleménye megegyezik Zvonarich véleményével. A levélben említett egyházi előljárók Payr Sándor⁹ alapján Muraközy György és Klaszekovics István esperesek voltak, akik szintén helyeselték Nádasdyék megintését. Egyes adatok arra utalnak, hogy Báthory Erzsébet egyházi megfeddésére még Magyarai életében, tehát még 1605 előtt sor került. A jegyzőkönyvekből származó adatok azonban meglehetősen homályos képet adnak. Bizonyos Bornemissza Ferenc azt vallja, hogy „az prédikációt elvégezvén került sor a feddésre”, míg Bódy Pál vallomása azt mondja: „az prédikáción”. Lényeges és nem elhanyagolható különbség, ugyanis ez utóbbi sokkal súlyosabb eset, ha a gyülekezet előtt, nyilvános történik a feddés, mintha a prédikáció után személyesen kerül rá sor. A vallomások azt is nyilvánvalóvá teszik, hogy nem lehetett szó a házaspár megintéséről, Nádasdy ugyanis ez idő alatt Bécsben tartózkodott, ezt mind Bornemissza, mind pedig Bódy vallomása alátámasztja.¹⁰

Katona Imre¹¹ egyik cikkében meglehetősen határozottsággal írja le, hogy Nádasdy né feddésére tényleg sor került, nehezen rekonstruálható azonban, hogy mi is történt valójában. Erzsébet mindenestre levélben panasolta sérelmeit férjének, aki rendkívül megneheztelt Magyaraira. A nyilvános megrovás ellen szól az a tény, amelyre Szádeczky-Kardoss Irma¹² mutatott rá munkájában, hogy Zvonarich (aki prédikátortársával és esperesével ellentétben megérte a peres eljárást) tanúvallomásában egyáltalán nem tesz említést a Magyarai-féle feddésről. Vallomásában csak annyit mond, hogy egyszer ő is bement az asszonyhoz feddeni, de hogy mikor, azt nem említi. A közlendő levelek tanúsága szerint egyhangú szándék, gondolat volt a Nádasdy házaspár egyházi megintése, de a prédikátorok levélváltása nem tényként, hanem mint a közeli jövőben biztosan bekövetkező eljárásról beszél erről.

⁵ *Reverendo Stephano Magiariano ministro Christi in Sarwar et seniori ecclesiarum Augustanae confessionis in ditione magnifici comitis Francisci Nadasa.* Az 1602. márc. 27.-én kelt levél címzése. EOL Archivum Generalis Ecclesiae – Góbi Imre elenchus I/a 7. № 29

⁶ Szegény sárvári varga gyereke, nevezték Varga Mihálynak is. Édesanyja bejárt Báthory Erzsébet udvarába, ő maga az özvegy perében tanú. A még Nádasdy Tamás alapította sárvári iskolában kezdett tanulni. 1599-ben Szakonyban, 1601-ben Cenken lelkész. Magyarai halála után, 1605-ben hívták meg Sárvárra (hiszen ugyanazokat az elveket vallja, mint elődje *Az országokban való sok romlásnak okairól* című munkájában, ő is kétkötetnyi prédikációban ostromozza népének bűneit), egyben Nádasdy Pál udvari lelkésze is lett. Itt húsz évig szolgált, előbb esperes, később püspök (1620). Sopronkeresztúron (itt rektor is lesz) jelent meg pápaságot támadó fordítása (*Pápa nem pápa* RMK I. 384.), halála után pedig, 1628-ban *Postillái* Csepregen (RMK I. 567).

⁷ A horvát anyanyelvű Pythiraeus-Mekinich György 1596-tól Németkeresztúron (Deutschkreutz) lelkész, Thesmár István utóda. Nádasdy Ferenc Répceköhalomról hívja ide. Hosszabb ideig működött itt, esperesnek is megválasztották. Báthory Erzsébet végrendeletének tanúja Pásztori Gergely és Madarász Miklós mellett. Feleségül vette a soproni Mock Katalint (ennek sógora, Mock Jakab Báthory Erzsébet fiának, Nádasdy Pálnak volt a nevelője), 1617-ben halt meg.

⁸ EOL Archivum Generalis Ecclesiae – Góbi Imre elenchus I/a 7. № 28—29.

⁹ Payr, 1924

¹⁰ A vallomásokot lásd bővebben: Szádeczky-Kardoss, 1993. 45.

¹¹ Katona, 1989/4. (a levelek keltezésénél Katona téved, amikor 1602. március 2-ára teszi azokat)

¹² Szádeczky-Kardoss, 1993.

1.

Zvonarich Mihály cenki pap levele
Pythiraeus Gergely keresztúri lelkészhez
Cenk, 1602. márc. 27.

Salutem a praepotente custode suorum tuae reverendae dignitati praecor sincere meaque officia seruvia optima fide defero.

Dominus senior Stephanus Magiarinus hodie hac transeundo, de quibusdam mecum collocutus est negociis, praecipuum tamen, de quo etiam censuram tuae d(ignitatis) r(everendae) flagitat, hoc est. Futura est communi decreta suffragio, per dominos seniores, admonitio domini gratiosi et ipsius etiam dominae magnificae de tyrannide, quae exercetur, uera est quaedam mulier nequam cuius, ut plurimum, opera domina magnifica utitur in carnificina illa, omnibus nota; haec, certum est, quod futuris hisce festis¹³ accessura sit sacram synaxin, idque fiet antequam instituat admonitio; quaerit ergo dominus senior utrum repellat eam et arceat communione; placuit mihi, ut non communiret, nisi acta poenitentia, et cum agi tam cito poenitentia non poterit, plane abstineat hac vice a communione, quod si Theodosium Ambrosius¹⁴ multo magis hanc dominus senior iuste repellere poterit. Proderit hoc in futura admonitione, in qua dicitur quippiam etiam de excommunicatione impoenitentium, sit hoc exemplum quasi praeludium futurorum, et stimulus ad accelerandam seriam poenitentiam. Quid de hoc negotio t(ua) d(ignitas) r(everendissima) placeat, per hos eosdem pueros me tua r(everenda) d(ignitas) certiore reddat, quaeso, quo et dominus senior primo quoque tempore de his certior reddi queat. His t(uam) r(everendam) d(ignitatem) dei omnipotentis tutele et defensionis paterne committo.

Datum Cenkii 27 Martii Anno 1602.

Tuae reverendae dignitatis compater, servitor et frater semper addictus

*Michael Zuonarich
minister Christi in Cenk
Manu propria¹⁵*

¹³ Az evangélikusok által követett ónaptár szerint húsvét vasárnap 1602-ben április 4-re esett, a Gergely-naptárban pedig április 7-re.

¹⁴ Utalás arra, hogy Szent Ambrus püspök bűnbánatra kényszerítette a hatalmas Theodosius császárt, akit Ambrus felszólított, hogy tartson bűnbánatot, miután hétezer embert legyilkoltatott. A császár először bűnbánat nélkül jelent meg a templomban, később, 390-ben azonban vezeklőruhában tartott bűnbánatot.

¹⁵ [Magyar István esperes úr, áthaladván itt, bizonyos ügyekről szót váltott ma velem, de a leginkább az alábbi ügyben kéri tisztelendőséged ítéletét. Az esperes urak egyezőakarati határozata alapján meg fog történni a kegyelmes úr és a nagyságos úrnő megintése az önkény gyakorlása miatt. Valóban van egy semmirekellő asszony, akinek ténykedését a nagyságos úrnő a lehető legtöbbet használja a mindenki előtt ismert kínzásban. Bizonyos, hogy ez a [nő] a most következő ünnepeken a szent gyülekezet elé akar járulni, és ez még azelőtt lesz, mielőtt a figyelmeztetést kiűzték. Azt kérdezi tehát az esperes úr, hogy eltiltsa-e és elűzze-e az asszonyt az úrvacsorától. Az volt a véleményem, hogy ne vegyen úrvacsorát, csak ha már bűnbánatot gyakorolt, mivel pedig ilyen rövid idő alatt már nem lehetséges a bűnbánat, ez alkalommal tartsa távol az asszonyt az úrvacsorától, mert ha Ambrus eltilthatta Theodosiust, az esperes úr még jogosabban tilthatja el ezt a nőt. Mindez ki fog majd derülni az elkövetkező megintésben, amelyben valamelyest szó lesz majd a bűnbánatot nem gyakorlók kiközösítéséről is, legyen ez a példa mintegy előjátéka az elkövetkezendőknek és legyen ösztönzője az őszinte bűnbánatok meggyorsításának. Kérem tisztelendőségedet, értesítsen engem ugyanezen fiúk által, hogy tisztelendőségednek mi a véleménye az ügyről, hogy az esperes úr is minél előbb értesülhessen mindezekről.] EOL Archivum Generalis Ecclesiae – Góbi Imre elenchus I/a 7. № 28.

2.

Pythiraeus Gergely válasza Zvonarich Mihálynak
[Németkeresztúr], 1602. márc. 27.¹⁶

Pro piissimo voto r(everendae) d(ignitati) v(estrae) gratias ago, eidemque r(everendae) d(ignitati) v(estrae) a Deo Patre per Christum salutem longaevamque vitam cum largissime affluente divina benedictione precor.

Consilium r(everendae) d(ignitatis) v(estrae), quod mihi mirum in modum placet, approbo, et oro r(everendam) d(ignitatem) v(estrām), ut r(everendum) dominum Stephanum per literas excitet, calcar addat, ac animosiozem reddat, ne ab incepto desistat, sed procedat intrepidus in nomine Domini, habebit nos in Christo comilitones sibi per Dei gratiam, qui ipsum et prece et consilio adiutabunt, fidelissimos. Carnificam illam, si accesserit, seorsim (!) examinabit, prout pii pastoris officium efflagitat, eamque ad tempus cum D(omino) Paulo, donec veram poenitentiam egerit, plane secludat ac reiiciat.

Valeat r(everenda) d(ominatio) vestra in domino Iesu Christo cum tota familia feliciter (?)

Gregorius Pythiraeus
r(everendae) d(ignitatis) v(estrae)
Vester a vertice usque ad plantam pedis totus¹⁷

3.

Zvonarich Mihály cenki lelkész levele
Magyari István sárvári lelkészhez
Cenk, 1602. márc. 27.

S(alutem) p(erpetuam) d(icit). De carnifice illa, de cuius a communione rejectione a me quid sentirem, percunctabatur tua dominatio reverenda, quid statuatur et reverendus dominus Georgius Pythirraeus, mihi injunxit eadem sua compaternitas, ut cognoscerem. Feci et executus sum id, quod a me petiit t(ua) reverenda dominatio; ex inclusis, quid illi placeat, lupulenter sciet eadem sua reverenda dominatio, quam his feliciter valere etiam atque etiam desidero.

Datum in Cenk 27. Martii Anno 1602.

Tuae r(everendae) d(ominationis) servitor et compater addictus

Michael Zuonariich
minister Christi in Cenk
Manu propria¹⁸

¹⁶ Pythiraeus a választ Zvonarich levelének aljára írta.

¹⁷ [Tisztelendőséged véleményét, amely nekem is kiváltképpen tetszik, helyeslem és kérem tisztelendőségedet, hogy István tisztelendő urat levélben serkentse és sarkantyúzza, és lelkesítse, nehogy elálljon kezdeti véleményétől, hanem inkább haladjon tovább rendíthetetlenül az Isten nevében, és mi Krisztusban harcostársai leszünk majd az Úr kegyelméből, mégpedig a leghűségesebbek, akik őt kérésünkkel és tanácsunkkal segítjük. Azt a hóhérnőt pedig, ha elé járulna, elkülönítve fogja vizsgálat alá venni, ahogyan az istenes pásztor kötelessége megköveteli, s ezt a nőt egy időre, Szent Pállal szólva: amíg őszinte bűnbánatot nem gyakorol, zárja ki és űzze el [a szentségektől]. EOL Archivum Generalis Ecclesiae – Góbi Imre elenchus I/a 7. № 28.

¹⁸ [Tisztelendőséged érdeklődött tőlem, hogy mit gondolok erről a hóhér nőről és az úrvacsorától való eltiltásáról, s atyaságod megbízott, hogy tudjam meg, hogyan ítéli meg ugyanezeket Pythiraeus György tisztelendő úr. Megtettem és utánajártam annak, amit tisztelendőséged tőlem kért, és ezt a mellékelt levelekből bőségesen meg is fogja tudni tisztelendőséged.] EOL Archivum Generalis Ecclesiae – Góbi Imre elenchus I/a 7. № 29.

Az 1602 Nagyböjtjében keletkezett levelek alapján nem tudhatjuk biztosan, mi valósult meg a lelkészek szándékából, az erre vonatkozó egyéb források sem nyújtanak megbízható adatokat a történetekre. Valóban megintették nyilvánosan a nagyságos asszonyt, esetleg a férjét is, s ha igen, akkor mindezt az istentisztelet alatt tették, vagy mindez csak az említett szolgálot érintette? A levelekből az derül ki, hogy az esperesek és prédikátorok készülnek ugyan a grófi pár egyházi megintésére, de azt későbbre tervezik, s a kínzásokban segédkező szolgálot addig nem engedik úrvacsorát venni, amíg bűnbánatot nem gyakorol, olyan gyorsan azonban nem lehet a bűnbánatot elvégezni, így a prédikátorok azt javasolják Magyarinak, mindenképpen tiltsa el a húsvéti úrvacsoravételtől a szolgálot. Zvonarich levelében *praesens imperfectum*ot használt Báthory Erzsébet tevékenységét illetően (*exercetur; utitur*), ami arra utal, hogy a kínzások (legalábbis a szóbeszéd szerint) a levélváltás idején is folynak. Nem lehet véletlen, hogy Zvonarich Ambrus milánói püspököt említi, aki végül nyilvános vezeklésre készítette a bűnbánatot korábban megtagadott vérengző császárt, a lelkészek is arra készülnek, hogy a nyilvános feddésben bűnbánatra szólítják fel a grófi párt. Lelkészársága ellenben Pál apostolra hivatkozik, amikor nem engedi, hogy a bűnös bűnének megbánása nélkül a szentségekhez járuljon.

Az özvegy elleni „hadjárat”-nak a lelkészek csak mellékszereplői voltak, céljuk és eszközeik is különböztek a bűnvád megindítóinak motivációjától. A történetben sokkal nagyobb szerepet kap Thurzó György nádor, aki az asszony ellen tervezett lépéseit — a korabeli jogszokásokat figyelmen kívül hagyva — jól szervezeten hajtotta végre. Még az uralkodóval, II. Mátyással szemben is véghezvitte, amit akart, holott a király többször is figyelmeztette a nádort, hogy igazodjon az ügyben a jog és az igazság elfogadott törvényeihez. Az említett feddés körüli huzavona, a papok és a gyülekezet közötti szóbeszéd azonban bizonyára rendkívül jó alapot szolgáltatott a nádornak a későbbi „vádemelelnél”, és az országot sújtó isteni büntetés okait kereső lelkészekben használható szövetségeseket találhatott, annak ellenére, hogy céljaik nem voltak ugyanazok. Ha a Báthory Erzsébet környezetében tevékenykedő lelkészeket nem is tekinthetjük a konstruált eljárás főszereplőinek, elindítóinak feltétlenül, hiszen annak ellenére, hogy feltehetően nem látták előre a gyászos végkifejletet, mégis hozzájárultak, hogy a nevezetes Báthory család főúri rangú tagja, az „erős fekete bég” özvegye, nevéhez méltatlan körülmények között, várfogságra vetve fejezze be életét 1614 augusztusában

Források és irodalom

EOL = Magyarországi Evangélikus Egyház — Evangélikus Országos Levéltár

Bencze, 1995

Bencze Imre: Magyar István sárvári prédikátor és munkái. Evangélikus Országos Múzeum, Budapest

Katona, 1989

Katona Imre: Bűn és bűnhődés Báthory Erzsébet életében = Vasi Szemle, 1989/4

Magyari, 1979

Magyari István: Az országokban való sok romlásnak okairól, Magyar Helikon

Payr, 1924

Payr Sándor: A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története, Sopron

Reviczky, 1903

Reviczky Bertalan (Bartolomej Reviczky): Báthory Erzsébet (Egy XVII párját ritkító bűnügyi pör). Fordította: Visnyovszky Emil. Pöstyén

Szádeczky-Kardoss, 1993

Szádeczky-Kardoss Irma: Báthory Erzsébet igazsága, Nesztor Kft. Budapest